

Turkish Studies Social Sciences

Volume 14 Issue 2, 2019, p. 111-130

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14731

ISSN: 2667-5617

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Aralık 2018

✓ Accepted/Kabul: Nisan 2019

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Bekir KOÇLAR – Doç. Dr. Ömer KUL

This article was checked by iThenticate.

TÜRKLERİN İKİ KADİM MERKEZİ BUHARA VE SEMERKANT İLE ALAKALI OSMANLI ARŞİV VESİKALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Emin KIRKIL**

ÖZET

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türk topluluklarının zirve çağını temsil eden Osmanlı Devleti askeri ve siyasi faaliyetleri açısından büyük ölçüde batı yönünde hareket etmiş olsa da bir Cihan Devleti olarak çok farklı coğrafyalarla temas kurmuş ve oralarındaki gelişmelerle ilgilenmiştir.

Bu bağlamda Orta Asya ve Türkistan coğrafyası, Anadolu Türklüğü için kadim ata yurdu olarak ayrı bir anlam ifade etmektedir. Klasik Osmanlı çağında yoğun bir kültürel temasın olduğu bu coğrafyalarla siyasi/askeri ve ticari ilişkiler asla eksik olmamıştır. Önceleri İran'da kurulan Safevi Devletinin oluşturduğu tehdit daha sonra Rus Çarlığı'nın istilaları karşısında Türkistan Hanlıkları için Osmanlı Devleti doğal bir müttefik ve hatta bir koruyucu güç olarak algılanmıştır.

Osmanlı Devleti, 16. yüzyıldan başlayarak, son dönemlerine kadar, Türkistan coğrafyasındaki hanlıklar ile siyasi ve diplomatik ilişkilerini sürdürmüştür. Bu ilişkilerin tarihi bir tanığı olmak üzere sadece Buhara ve Semerkant ile ilgili olan belgelerin sayısı bini geçmektedir. Osmanlı arşiv belgelerinde Türkistan coğrafyasındaki siyasi, askeri, ticari ve kültürel gelişmeleri gözlemlemek mümkün olduğu gibi Osmanlı Devleti ile Türkistan Türkleri arasındaki ilişkilerin boyutunu anlamak da mümkündür. Bunlar Türkistan ve Türkiye arasındaki tarihi ve kültürel bağları gözler önüne sermek açısından büyük bir öneme sahip tarihi yadigarlarıdır.

* Bu çalışma Buhara'da düzenlenen INCSOS-2018-3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-posta: eminkirkil@hotmail.com

Bildirimizde, Osmanlı Arşivlerinde bulunan bu belgelerin kronoloji ve konu bakımından değerlendirilmesi yapılarak, Türk topluluklarının ortak tarihi ve kültürel bağlarının anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Semerkant, Buhara, Osmanlı, Arşiv Vesikaları, Özbek, Özbekistan

AN EVALUATION OF OTTOMAN EMPIRE ARCHIVE RECORDS RELATED TO TWO ANCIENT CENTERS OF THE TURKS: BUKHARA AND SAMARKANT

ABSTRACT

Although the Ottoman Empire, which represented the zenith of the Turkish communities coming from Central Asia to Anatolia, pursued a Western tendency in terms of its military and political activities, it still made contact with many different geographies and was interested in the developments occurring there.

In this context, the geography of Central Asia and Turkestan represents a distinct meaning for Anatolian Turkishness as the ancient ancestral home. The political / military and commercial relations were always available with these geographies with which there was an intense cultural contact in the classical Ottoman era. Ottoman Empire was later perceived as a natural ally and even a protective power by the Turkestan Khanates in the face of the invasions of the Russian Tsardom and the threat posed by the Safavid State, which was founded in Iran before.

From the 16th century until the last period, the Ottoman Empire maintained its political and diplomatic relations with the khanates in Turkestan. Just the number of documents as a witness to these contacts pertaining to Bukhara and Samarkand exceeds one thousand. It is possible to observe the political, military, commercial and cultural developments in Turkestan geography in Ottoman archival documents and also to understand the extent of relations between the Ottoman Empire and Turkestan Turks. These are of huge significance in terms of revealing the historic ties with Turkestan and Turkey.

In our study, it is aimed to contribute to the understanding of the common historical and cultural ties of Turkish communities by evaluating these documents in the Ottoman Archives in terms of chronology and subject.

STRUCTURED ABSTRACT

The examination of the Ottoman Archival documents reveals that the relations between Bukhara and Samarkand region and Anatolia are in a wide range of subjects and long-term. Launched during the first conquest of Anatolia by the Sufi and Dervishes connected to the Yesevi Dervish, the efforts to transform the geography that we are living in now into the Turkish-Islamic land, which is the biggest step of transforming

the geography to the homeland, was carried out in the following centuries by the sheikhs and dervishes of the Naqshbandi tradition with the same passion.

As a result, opening various islamic monasteries and lodges, many sheikhs / dervishes from Bukhara and Samarkand served as a religious minister in many places of the Ottoman country. Among them, we can encounter the names of those who were descended from Ahmet Yesevi, as well as those of the descendants of Imam Rabbani in the documents. Apart from these religious-cultural contacts, it is also understood from the documents that the Ottoman Empire was in intense diplomatic contact with the Emirate of Bukhara. The most important reason for this is that the Safavid State and the Russian Tsarism, with which the Ottoman Empire was in war for a long time, also posed a threat to the Emirate of Bukhara.

For this reason, the Ottoman Empire attempted to form an alliance with the Emirate of Bukhara in the 16-17th century during the war with Safavid, and in 18-19th centuries during the Russian wars. Similarly, the Emirate of Bukhara, which was threatened by these states, frequently asked for help from the Ottoman Empire and even considered the Ottoman State as overlord. Because of these friendly relations, a privileged protocol was adopted in the acceptance of Bukhara ambassadors. In the Ottoman archives, we encounter numerous documents about the ones coming from the region with the aim of pilgrimage. Most of these documents are the ones asking for ensuring the convenience of the pilgrims or the reduction of travel fees imposed on them.

One of the points that attracts attention here is the desire of the pilgrims from Bukhara to see the Caliph after serving their pilgrimage. These documents show us that Bukhara and Samarkandis regarded Ottoman Empire lands as a safe haven for themselves. Especially after the invasions of the Russians, we see that many of these people took refuge in the Ottoman country. It is evident in the documents that the Ottoman administration made a serious effort to help them and gave orders to the governors in the provinces to treat them as if they were not refugees. This approach was also transferred to the Turkish Republic era and therefore Ministry of Education was allocated for 1500 TL for Bukharan students studying in Turkey in 1924.

Documents reveal that the relations between Turkey and Uzbekistan has always been friendly and long-lasting. In addition, these documents are very important in terms of showing that there are many studies on the region.

Keywords: Samarkand, Bukhara, Ottoman, Archival documents, Uzbek, Uzbekistan

Giriş

Bugün Özbekistan diye isimlendirilen tarihi Maveräu'n-nehir coğrafyası ve bu coğrafyada yaşayan topluluklar için Osmanlı belgelerinde önceleri Çağatay, daha sonraları ise Özbek adı kullanılmıştır.

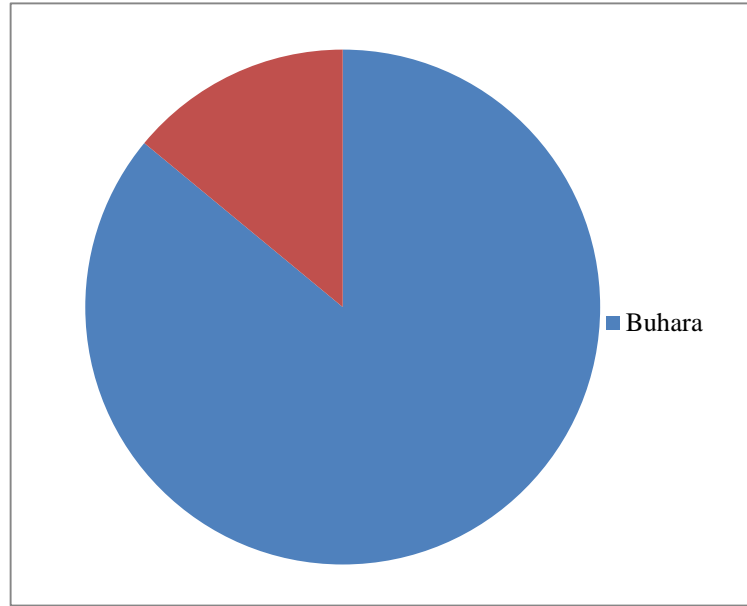
Doğuda sırası ile Timur-Uzun Hasan ve Şah İsmail tehditlerini yaşayan Osmanlı Devletinin bu bölgedeki siyasi oluşumlara ve devletlere karşı kayıtsız kaldığını düşünmek mümkün değildir. Nitekim, Fatih Sultan Mehmet'in Uygur alfabesi ile yazılmış olan yarlığı Osmanlı Devletinin Çağatay/Özbek bölgesi ile temasının ilk nişanesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Arat, 1939: 285-322). Nispeten ilk dönem diyebileceğimiz bu devre ait vesikalar Topkapı Sarayı Arşivinde ve bazıları da defterlerde yer almaktadır.

Bizim değerlendireceğimiz belgeler ise daha geç tarihlere ait olup Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde bulunan belgelerdir. Türkistan ile ilgili belgelerin bir kısmı Mehmet Saray'ın çalışmasında tanıtılarak değerlendirilmiş, bunu 2004 yılında Bişkek'te düzenlenen *Türk Uygarlıkları Kongresi* kapsamında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün sergilediği 78 belge ve üç haritanın yayını takip etmiştir (Saray, 1994; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2004). Andığımız iki çalışma da bütün Türkistan sahası ile alakalıdır. Bizim değerlendirmemiz ise Semerkant ve Buhara ile ilgili belgeleri kapsamaktadır.

Buhara ve Semerkant ile İlgili Arşiv Belgeleri

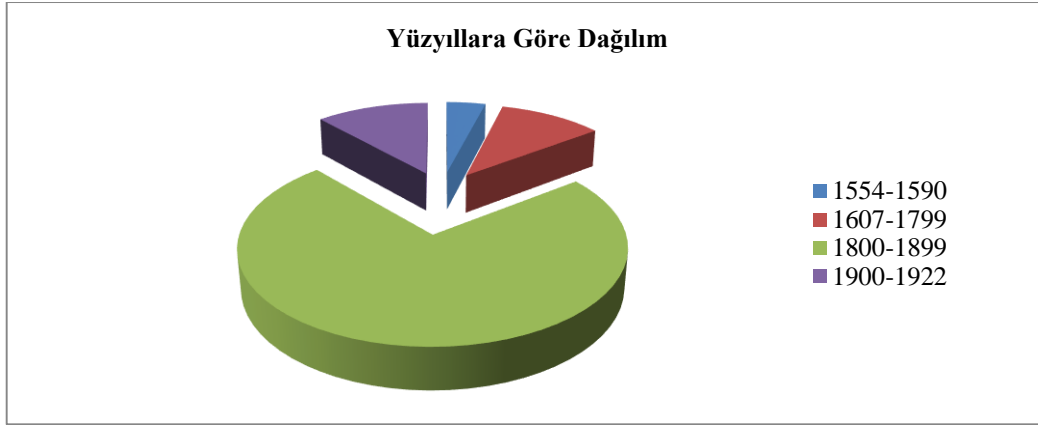
Başbakanlık Osmanlı Arşiv Dairesi Başkanlığında, mükerrer olanlar dikkate alınmadığında Buhara ve Semerkant ile ilgili Arşiv Belgelerinin sayısı yaklaşık olarak 1300 adettir. Bunları kendi içinde tasnif ettiğimizde büyük bir kısmını Buhara ile ilgili olanlar oluşturmaktadır. Buhara ile ilgili belgelerin sayısı 1105 iken Semerkant ile ilgili olanlar 182'de kalmaktadır. Semerkant ile ilgili olanların 80 tanesi Ankara Beypazarı başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dergah ve zaviyesi olan Seyyid Ali Semerkandi ve ahfadı ile ilgilidir.

Semerkant ve Buhara ile alakalı belgelerin bu dağılımı, Buhara'nın bu dönemlerde emirlik merkezi olmasının yanı sıra kültür ve inanç bakımından da merkezi bir rol üstlenmiş olması ile açıklanabilir.

Tablo 1 Belgelerin Şehirlere Göre Dağılımı

Belgeler çoğunlukla Buhara ile ilgili olduğu için bundan sonra hepsini Buhara belgeleri olarak anacağız. Bunların dağılımı yüzyıllara göre de değişkenlik arz etmektedir.

16 ve 17. yüzyıllarda belgelerin az oluşu göze çarpmaktadır. Bunun temel nedeni Tanzimat Dönemine kadar Osmanlı evrak kayıtlarının defter sistemi ile yürütülmüş olmasıdır. Buhara ile ilişkilerin bu dönemlerde sınırlı olması da bir başka nedendir. Zira bu dönemde Türkistan ile Osmanlı coğrafyası arasında, her ikisi ile de ilişkileri sıkıntılı olan, Safevi Devleti vardır. Osmanlı kayıtlarında belge sistemine geçildikten sonra arşiv malzemelerinin sayısında bir artış gözlenmektedir. Sistemden kaynaklanan bu artışı etkileyen bir diğer faktör de Rus Çarlığı'nın Türkistan'da yayılma çabaları karşısında bölgedeki hanlıklar için destek ve yardım istenebilecek yegane devlet Osmanlı İmparatorluğu olduğu için sıkça elçi teatileri ve bunlarla ilgili belgeler karşımıza çıkmaktadır.

Bu belgeler konuları itibari ile tasnif edildiğinde çok büyük bir kısmını, Diplomatik İlişkiler olarak isimlendirebileceğimiz belgeler oluşturmaktadır ki; *Hükümdar mektupları, hediyeler, elçi kabulleri, elçiler ile ilgili yazışmalar, elçilere verilen hediye ve armağanlar, elçiler için yapılan harcama ve törenler, karşılıklı nişan tevcihleri* ile ilgili belgelerdir. Bunların toplam sayısı 380 civarındadır.

Diplomatik içerikli belgelerde Buhara elçilerine ayrıcalıklı bir protokol uygulandığı görülmektedir. Yine bu belgelerde Rus ve İran tehdidi karşısında tarafların bir birleri ile ittifak çabalarını görmekteyiz. İstanbul'a gelen Buhara elçilerinin çoğunlukla hac farızasını da yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Buhara Emirleri ve Osmanlı Padişahları arasında hediye gerçekleştirilen teatileri içerisinde en dikkat çeken husus, birkaç kez, çoğu dini ilimlerle alakalı, kitapların istenilmiş olmasıdır¹. Bu kitapların önemli bir kısmı önceki yüzyıllarda Türkistan veya Maveraiün-nehir alimleri tarafından kaleme alınmış olan eserlerdir. Bu durum bölgenin bilimsel anlamda gerilemesini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

29 Zilhicce 1235/7 Ekim 1820 tarihli belge Rusya ve İran tarafından sıkıştırılan Buhara Emirinin Osmanlı Padişahını metbu olarak tanıma isteğini içermektedir. Bu nedenle "*kendisine menşur gönderilmesini talep edip, biat merasimi için huzura gelmesinin şer'an gerekli olup olmadığını sormaktadır*"². Buhara emirleri kendi devletleri ile Osmanlı Devleti tek devlet olarak algıladıklarını ifade etmişlerdir³.

Diplomasi belgelerini Osmanlı ülkesine gelen *Şeyh, Derviş, Meşayih, Ulema ve Müderrisler* ile ilgili belgeler takip etmektedir. Bu belgeler, çoğunlukla bahse konu kişilere seyahatlerinde kolaylık gösterilmesi, ianelerde bulunma, konaklamalarının sağlanması ve çeşitli hediyelerin verilmesi ile ilgilidir. Bu belgelerin toplamı 280 adettir. Bunların 180 tanesi Buhara'dan gelenler ile ilgili iken

¹HAT 753/35533; HAT 761/35972 ; HAT 781/36546;HAT 781/36552; HAT 276/16200; C..HR. 10/497.

²HAT 781/36551; HAT 781/36552;HAT 781/36581.

³HAT 781/36578.

Semerkant'tan gelenler ile ilgili olanların sayısı 100 civarındadır (Semerkant meşayihî ile ilgili belgelerin 80 tanesinin Seyyid Ali Semerkandi dergahı ve ahfadı ile ilgili olduğunu yukarıda belirtmiş idik).

Bölgeden Anadolu'ya gelen şeyhler ile alakalı belgelerde Ahmet Yesevi nesline büyük bir saygının devam ettiğini görüyoruz. 975/1568 tarihli bir belgede, "Şeyh Ahmed Yesevi evladından Şeyh Zengi ve dervişleri hacca gideceklerinden kendilerine gerekli kolaylığın gösterilmesi"⁴ istenilmektedir. Dahası, 1896 yılında Hacı Bektaş-ı Veli Dergahı Postnişinliğine atanan Piri Baba Dergahı Postnişini Buharalı el-Hac Hamza Efendi'nin de Yesevi ailesinden olduğunun vurgulandığını görmekteyiz⁵. Emir Külal ve İmam Rabbani ahfadı ile ilgili belgelere de rastlanılmaktadır.

I.Abdülhamid döneminde, Buhara şeyhleri ile ilgili dikkat çeken bir belge karşımıza çıkmaktadır. *Turan Padişahı* olarak hitap edilen, Buhara Hanı Seyyid Gazi Han'a gönderilen name-i hümayunda "Rusya ile cihad halinde oldukları için maddi ve manevi dayanışmanın lüzumundan bahisle Maverai'n-nehrin salih Müslümanlarının ve dua ehlinin dualarının temin edilmesi, Buhara ve Semerkant'ta medfun evliyanın özellikle de Fatih Sultan Mehmet Han'a manevi himmeti geçmiş olan Hoca Ahrar'ın ruhaniyetinden istimdad eylemeleri" ifade edilmektedir⁶.

Bu belgeler, Türkistan'daki manevi çevrelerin Anadolu'nun ilk fethiyle başlattıkları, *Diyar-ı Rumu, Belde-i İslam yapma* faaliyetlerinin baş mimarı Ahmet Yesevi geleneğinin canlı bir şekilde sürdürüldüğünü ortaya koyması bakımından büyük bir tarihi öneme sahiptir. Belgeler bize, Yesevi Dergahı ile başlayan Anadolu'yu irşat misyonunun sonraki yüzyıllarda Nakşibendi Dergahı tarafından üstlenildiğini göstermektedir. Kısaca Anadolu'da manevi dünyamızı mamur eden Türkistan erenleri, gönül aydınlığımızın devamı için bu faaliyetlerini kesintisiz olarak devam ettirmişlerdir.

Osmanlı Ülkesinde Buharalılar

Osmanlı devletinin Buhara ile olan ilişkilerinin temelini devletlerarasındaki diplomatik ilişkiler ile Osmanlı ülkesine gelen şeyh ve dervişlerin oluşturduğu görülmekte ise de ilişkilerin bunlarla sınırlı olduğunu düşünmemek gerekir. Zira hac ibadetini ifa etmek veya Mekke-Medine'de *mücavir* statüsünde bulunmak amacı ile Osmanlı ülkesine gelen Buharalılar ile ilgili belgelerin sayısı iki yüzden fazladır. Bunların büyük çoğunluğu hacıların güvenliğinin sağlanması veya çeşitli yolculuk ücretlerinde kolaylık sağlanması ile ilgilidir. Buharalı hacılar ile ilgili belgelerden İran güzergahının kapalı olması nedeni ile Buhara Hac kafilelerinin düzenli bir şekilde yola çıkamadıkları, yola çıkabilen kafilelerin de asırlarca Karadeniz limanlarını kullanmak zorunda oldukları anlaşılmaktadır.

İbadet amaçlı bu ziyaretlerin dışında çeşitlidenlerle pek çok Buharalının Osmanlı ülkesine geldiğini görüyoruz. Bunların önemli bir kısmı Osmanlı vatandaşlığına geçmiştir. Rusların Türkistan'ı işgali ile birlikte Osmanlı ülkesine sığınan Buharalı sayısında artış gözlemlenmektedir. Osmanlı yönetimi, taşra yöneticilerini bunlara iyi davranmaları konusunda uyarmakta hatta "yerli" muamelesi yapılması hususunda direktifler vermektedir⁷. 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı ülkesine sığınan Buharalıların bir kısmının Adana ve Zor sancaklarına iskan edilmişlerdir. Zor Sancağına iskan edilenlerin bir kısmının Halep, Hama ve Şam' yerleştiklerini belgelerden takip etmek mümkündür⁸. İstanbul'a gelen Buharalıların sayısının belli dönemlerde geliş nedenlerinin araştırılmasını gerektirecek kadar dikkat çektiği belgelerden anlaşılmaktadır. Sadece İstanbul değil imparatorluğun çeşitli yerlerinde Özbeklere rastlanmaktadır. Hatta Kudüs'te Buharalılar Mahallesi adı ile bir mahalle dahi oluşmuştur.

⁴A.DVNSMHM.d.. 7 /748; A.DVNSMHM.d.. 7 /749.

⁵ BEO 789/59165; BEO 855/64105; BEO 864/64732.

⁶A.DVNSNMH.d... 9/89;A.DVNSNMH.d... 9/137; A.DVNSNMH.d... 9/207.

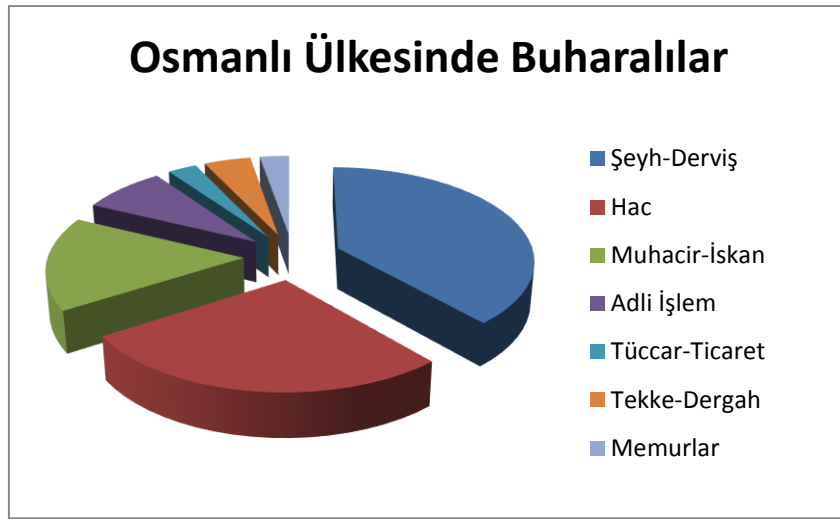
⁷DH.UMVM 125/11

⁸İ.DH.. 1318/68; İ.DH.. 1343/23; ŞD. 2233/8; ŞD. 2683/62; DH. MKT. 2207/19;DH. MKT. 2233/56;DH. MKT. 2237/23;DH. MKT. 2268/56;DH. MKT. 2285/48;DH. MKT. 2296/143;DH. MKT. 2318/82; DH. MKT. 2399/14.

Osmanlı ülkesine çeşitli nedenlerle geldiğini gördüğümüz Buharalıların adları çeşitli adli işlemlerde geçmektedir. Altmış kadar belge bu konu ile alakalıdır. Bu belgelerde çoğunlukla mağdur olarak yer aldıkları görülmektedir. Yirmi kadar belgede Osmanlı ülkesine gelen Buharalı tüccarlardan bahsedilirken, sekiz belge modern eğitim almak için Osmanlı ülkesine gelen Buharalıları ile ilgilidir.

Osmanlı ülkesine gelen Buharalıların büyük bir kısmı tarikat erbabı olduğu için bir çok yerde tekke ve dergahlar kurmuşlardır. Bunlar belgelerde çoğunlukla *Buhara/Buharalılar Tekkesi* bazen de *Özbek Tekkesi* adı ile geçmektedir⁹. İstanbul'daki dergahlarının dışında Medine'de, Basra'da Özbeklerle ilişkili dergahlara rastlanmaktadır.

Bunlardan başka Sicill-i Ahval kayıtlarında yirmi kadar memurun ya kendilerinin Buhara doğumlu ya da ailelerinin Buharalı olduğunu görüyoruz¹⁰. Sicil kayıtlarının dışında bazı belgelerde Osmanlı memurları arasında Buhara nisbeli kişilere de rastlamaktayız.

Tablo 3 Osmanlı Ülkesindeki Buharalılarla İlgili Belge Konuları

Çeşitli Konular

Çoğunlukla Osmanlı ülkesine gelen Buharalıları ile ilgili olan bu belgelerden başka çok çeşitli konularda Buhara ile ilgili belgeler de mevcuttur. Rusların Türkistan'ı işgallerine ait belgeler, Buhara Emirliğinin Rus Çarlığı ile olan ilişkilerine ait belgeler karşımıza çıktığı gibi, bu belgelerden Buhara Emirinin Rusya seyahatini takip etmek de mümkündür.

Türkolog Vambéry'nin Türkistan seyahati ile bölgeye ait çeşitli istihbarat raporları bu belgeler arasında mevcuttur. Rus işgalinden önce Buhara Emirliğinin batılı ülkelerle diplomatik yazışmalarını Osmanlı Devleti aracılığıyla yürütmüş olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde Buhara'dan pamuk ile ipek ve ipek böceği tohumu ithal ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle ipek ithalatı için Agopyan ailesine 50.000 franklık kredi temin edildiği belgelerde geçmektedir¹¹.

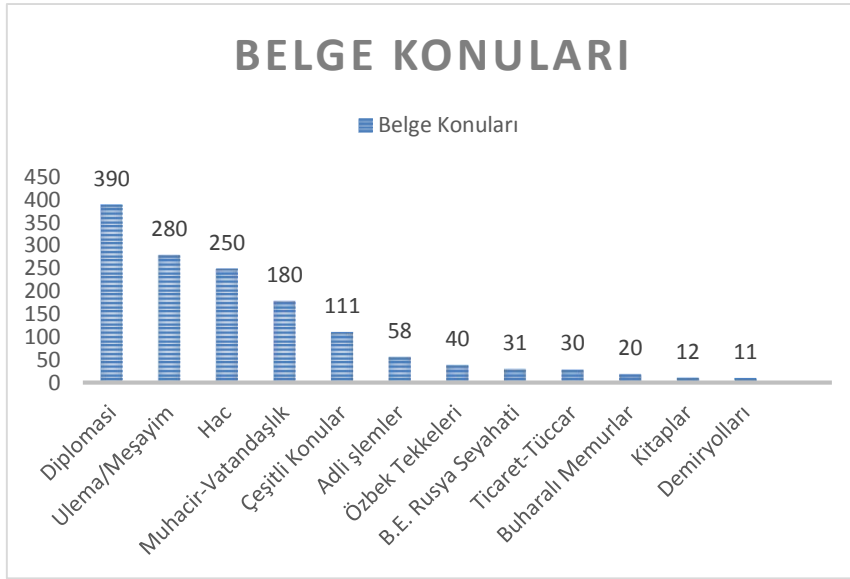
⁹Sultan Ahmet civarındaki Buharalar Tekkesi ile ilgili birkaç belge örneği için bkz., BEO 1202/90103;BEO 1319/98905;BEO 1398/104833;

¹⁰ Bunlardan 1230 doğumlu Kasım Efendi, 1278 doğumlu İbrahim Edhem Efendi, 1290 doğumlu MehmedReceb Efendi ile 1305 doğumlu Mehmed Fikret Efendi Buhara'da dünyaya gelmişlerdir.

¹¹MAD.d 9264; MAD.d 11180.

Belgelerde Buhara Emirliğinin Hicaz Demiryolu yapımına parasal yardımlarda bulunduğu görülmektedir¹². Buhara Emiri Ruslar tarafından inşa edilen Türkistan Demiryolu yapımına da para yardımında bulunmuştur.

Buhara ile ilgili Osmanlı arşiv belgelerini incelerken dikkat çeken bir husus da kitaplar konusudur. Daha 17. yüzyıldan itibaren Buhara Emirleri, Osmanlı yönetiminden büyük bir çoğunluğu fıkıh, tefsir, hadis gibi İslami Bilimler ile ilgili kitaplar talep etmeye başlamıştır. Hediye olarak gönderilen bu kitapların bir kısmı saraydan temin edilirken bir kısmı da sahaflardan satın alınarak gönderilmiştir. Belgeler arasında bu kitapların isim listeleri ve alış fiyatları da mevcuttur. İşin en ilginç yanlarından birisi de talep edilen bu eserlerin önemli bir kısmının daha önceki yüzyıllarda Özbekistan coğrafyasının bilim adamları tarafından telif edilmiş olmasıdır. Bu durum bölgenin bilim açısından yaşadığı gerilemeyi gözler önüne sermesi ve Mehmet Akif'in Safahat'ta bölge ile ilgili mısralarını hatırlatması bakımından dikkat çekicidir.

Tablo 4 Belgelerin Konulara Göre Dağılımı

Belgelerin konularına göre detaylı tasnifi yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu tablo Buhara ile ilgili araştırmacılara konu ve belge takdimi yapmak için mümkün olduğunca ayrıntılı hazırlanmaya çalışmıştır. Şunu da belirtmeliyiz ki Çeşitli konular başlığı altında Rusların Türkistan'ı işgalini takip etmek mümkün olduğu gibi Türkistan Demiryolunun belgeler, Buhara Emirinin Rusya Seyahatine dair bilgiler, Buhara'da tutuklanan İngiliz ve İtalyan görevlilerinin serbest bırakılması hususunda yazışmalar, bölgeye ait çeşitli istihbarat raporları ve gazete haberleri mevcuttur. Hatta bu belgeler içerisinde I. Dünya Savaşında Rusların Buhara Emirine Kafkas Cephesinde Osmanlı Devletine karşı savaşa girmesi hususunda baskı yaptıklarını, Kafkas Cephesinde esir düşen bazı Türk subaylarının Buhara Emirliğinin gözetimine verildiklerini bulmak mümkündür.

Çeşitli konular başlığı ile tasnif ettiğimiz belgelerde Buhara Emirinin Rus Donanmasına aldığı kruvazörü, Özbekistan'daki salgın hastalıkları, Rusya'nın Türkistan'daki işgallerini, Buhara Musevi Hahambaşının faaliyetlerini, medreselerde Rusça öğretiminin ne zaman başladığını görüyoruz.

¹² Y.EE.. 53/95; Y.PRK.MŞ 7/34; BEO 1629/122123.

Sonuç

Osmanlı Arşiv belgelerinin incelenmesi bize Buhara ve Semerkant bölgesi ile Anadolu arasındaki ilişkilerin çok çeşitli konularda ve uzun soluklu olduğunu ortaya koymaktadır.

Anadolu'nun ilk fetih dönemlerinde Yesevi Dergahına bağlı sufi ve dervişlerce başlatılan ve üzerinde yaşamakta olduğumuz coğrafyayı vatana dönüştürmenin en büyük adımı olan *Anadolu'nun Türk-İslam yurdu haline getirme çabaları* sonraki yüzyıllarda Nakşibendi geleneğine bağlı şeyh ve dervişler tarafından aynı iştiyak ile yürütülmüştür. Bunun sonucunda Buhara ve Semerkant'tan gelen pek çok şeyh/derviş Osmanlı ülkesinin bir çok yerinde dergah veya zaviye açarak irşat vazifesinde bulunmuşlardır. Bunlar arasında bizzat Ahmet Yesevi soyundan olanlar bulunduğu gibi İmam Rabbani neslinden olanların da adına belgelerde rastlamaktayız.

Dini-kültürel bu temasların dışında Osmanlı Devletinin Buhara Emirliği ile yoğun bir diplomatik temas içinde olduğu da belgelerden anlaşılmaktadır. Bunun en önemli nedeni Osmanlı Devletinin uzun süre savaş halinde olduğu Safevi Devleti ve Rus Çarlığı'nın aynı zamanda Buhara Emirliği için de tehdit oluşturmuş olmasıdır. Bu nedenle Osmanlı Devleti 16-17. yüzyıllarda Safevi, 18-19. yüzyıllarda da Rus harpleri sırasında Buhara Emirliği ile ittifak oluşturma çabasına girmiş, aynı şekilde bu devletler tarafından tehdit edilen Buhara Emirliği de sıklıkla Osmanlı Devletinden yardım talebinde bulunmuş, hatta Osmanlı Devletini metbu olarak görmüştür. Bu dostane ilişkilerden dolayı Buhara elçilerinin kabullerinde ayrıcalıklı bir protokol uygulanmıştır.

Osmanlı arşivlerinde bölgeden hac amacı ile gelenlere dair çok sayıda belge karşımıza çıkmaktadır. Bunların büyük bir kısmı Buharalı hacılara kolaylık gösterilmesi veya seyahat ücretlerinde indirim sağlanması ile ilgilidir. Burada dikkat çeken hususlardan birisi de Buharalı hacıların, hac farızasından sonra İstanbul'a uğrayarak halifeyi görme arzularıdır.

Bu belgeler bize Buhara ve Semerkantlılar için Osmanlı Devleti ve ülkesinin sığınılacak güvenli bir belde olduğunu göstermektedir. Özellikle Rusların bölgeyi istilalarından sonra buralardan pek çok insanın Osmanlı ülkesine sığınmış olduklarını görüyoruz. Osmanlı yönetiminin bunlara yardımcı olmak için ciddi bir çaba içerisinde olduğunu ve vilayetlerdeki yöneticilerine Buharalı muhacirlere *yerli muamelesinde* bulunmaları hususunda emirler verdiği belgelerde açıkça görülmektedir. Osmanlı Devletinin bu yaklaşımı Cumhuriyet dönemine de intikal etmiş 1924 yılında Türkiye'de öğrenim gören Buharalı öğrenciler için Maarif Vekaletine 1500 lira tahsis edilmiştir.

Belgeler Türkiye ile Özbekistan arasındaki ilişkilerin her zaman dostane ve uzun soluklu olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu belgeler bölge ile ilgili birçok çalışma konusu olduğunu göstermesi bakımından da oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Belgeleri

1 Diplomasi İçerikli Belgeler

A.AMD. 21/90,26/29,26/44,26/86.

A.DVN. 177/90.

A.DVN.NMH. 6/7.

A.DVNSNMH.d...

2/953,4/1,4/2,4/3,4/4,4/5,4/8,4/10,4/11,4/78,5/55,6/62,6/84,6/110,6/1766/177,6/178,6//188,6/189,6/190,6/272,6/273,6/275,6/299,6/303,7/20,9/12/9/89,9/119,9/137,9/207,9/238,9/239,10/20,10/21,10/32,10/44,10/139,10/140,10/141,10/144,10/145,21/465,21/631,21/716,22/96,32/403,3

2/664,44/131,44/132,47/337,50/829,62/572,62/576,65/651,72/48,72/79,75/303,75/304,75/305,
75/306,82/96,101/191,101/192.

AE.SABH.I.

3/313,4/430,5/456,9/809,15/1347,16/1395,19/1665,19/1699,48/3469,49/3471,141/9492,182/1
2155.

AE.SAMD.III 73/780.

AE.SSLM.III 94/5655,168/10028.

A.MKT. 49/23,67/25,81/56,113/88,141/23,189/29,232/41,397/64,436/68.

A.MKT.MHM. 19/4,27/41,192/76,195/43,206/25,412/69.

A.MKT.MVL. 30/97.

A.MKT.NZD. 14/39,18/37,34/64,53/22,80/22,81/73180/78.

A.TŞF. 28/1.

BEO

404/30277,831/62325,836/62688,1166/87414,1184/88751,2170/162733,2203/165192,2219/1
66361,2258/169281,4538/340294.

C..BH.. 47/2203.

C..DH.. 99/4909.

C..HR..5/219,10/484,11/513,24/1162,25/1218,30/1474,30/1494,33/1632,33/1645,34/1679,39/190,43/2
105,47/2312,54/2668,56/2757,60/2965,62/3095,65/3207,73/3606,74/3670,75/3731,84/4189,8
9/4446,94/4671,94/4694,96/4776,96/4796,97/4825,98/4859,105/5201,105/5210,108/5390,110
/5470,110/5482,112/5556,112/5600,113/5643,114/5700,117/5844,118/5889,119/5920,119/59
40,124/6171,124/6180,137/6840,139/6932,140/6971,140/6995,142/7051,146/7259,148/7378,
149/7422,150/7458,151/7512,151/7541,157/7809,159/7922,159/7944,164/8193,165/8249,169
/8411,170/8474,170/8489,174/8652,176/8761,177/8816,177/8840,177/8841,179/8927,181/90
08,182/9074,182/9095,183/9130,184/9159,185/9236,

C..SM.. 54/2737,141/7098.

D..BŞM.d... 5091,6101.

DH.EUM.2.Şb 72/72.

DH.MB..HPS. 149/21.

DH.MKT. 806/23,1320/12,2094/89.

DH.SN..THR. 57/38,88/81.

DH.ŞFR. 181/43,238/38.

HAT4/124,16/723,17/778,20/939,20/968,22/1021,24/1186,114/4582,122/4974,161/6720,170/7280,17
6/7616,181/8225,185/8622,253/14399,256/14620,561/27600,563/2765,753/35533,761/35972,
781/36547,781/36551,781/36552,781/36554,781/36556,781/36557,781/36558,781/36560,781
/36562,781/36565,781/36568,781/36573,781/36574,781/36575,781/36576,781/36578,781/36
580,781/36581,781/36582,781/36583,782/36608,788/36755,796/36912,796/36930,815/37271
,961/41191,1032/42881,1032/42884,1269/49188,1274/49436,1319/51425,1335/52093,1339/5
2337,1385/54919,1400/56415,1407/57055,1409/57218,1413/57627,1417/57968,1418/57993,1
501/68,1509/47,1509/59.

HR.HMŞ.İŞO. 44/4.

HR.İM. 235/104.

HR.MKT. 4/38,19/87,36/22,359/90.

HR.SFR.1..32/75,36/9,36/21,36/43,70/46,88/57,102/17.

HR.SYS. 4/23,4/24,4/25,4/27,4/30,4/32,124/43,131/41.

HR.TH..67/66,181/68,214/109,308/72.

HR.TO..244/99,455/57,455/74,456/33,511/26,511/89.

İ..DH.. 80/4016,119/6042,381/25180,569/39663,655/45559.

İ..HR..

8/399,17/849,17/850,28/1325,29/1331,29/1345,29/1350,47/2258,70/3403,71/3441,71/3443,71/3465,71/3467,87/4272,203/11667,205/11751,216/12515,216/12526,227/13271,253/15065,255/15225,327/21154,

İ..MMS. 39/1627,44/1814,56/2562,57/2612,

İ..MVL. 209/6769.

İ..TAL.

102/8,102/83,103/56,114/6,145/40,146/34,150/28,186/10348,201/45,314/25,316/63,318/20,320/12,320/48,330/18,376/36.

MAD.d.. 12683,19651.

MV. 180/8.

MVL 762/66.

ŞD. 3192/98.

TS.MA.d16,83,950,2365,2449,2462.

Y..A..HUS. 295/100,296/108,297/25,386/97.

YB.(21) 10/4.

Y..PRK.BŞK. 44/4.

Y..PRK.MYD. 26/9.

2 Buharalı Hacılar ile İlgili Belgeler

A.DVN.

5/53,6/60,6/61,8/34,8/39,8/45,35/72,48/91,49/21,52/100,53/29,83/3,116/99,164/12,169/57,176/57.

A.DVNSMHM.d..1/813,7/667,7/671,7/748,7/749,7/760,10/142,10/143,24/389,24/421,25/2562,48/282,51/247,51/248,64/27.

AE.SABH.I.69/4805,158/10542.

A.M.. 8/3.

A.AMD. 4/11.

A.MKT.

6/74,7/27,7/47,7/61,8/40,15/81,20/5321/82,38/81,43/32,46/27,106/74,117/66,118/41,119/97,187/87,196/84,208/97,238/30.

A.MKT.DV.. 1/98,2/7.

A.MKT.MHM. 12/75,184/33,577/12,577/25,590/15.

A.MKT.NZD. 30/75,352/29,353/3,353/7,380/64.

A.MKT.UM..27/28,37/45,126/47,132/72,194/30,195/73,206/61,222/20,254/27,263/42,277/55,317/92,506/68.

BEO

17/13083,392/29371,399/29895,636/47694,922/69094,934/70012,971/72767,974/73005,1167/87510,1215/91051,1262/94632,1266/94918,1615/121086,1742/130582,1767/132478,1783/133702,1783/133703,2255/169059,2940/220498,3205/240340,3829/287120,3881/291051,4214/315978,4214/315986,4247/318478,4278/320846,4341/325519,4385/328864,4387/328958,4432/332328,4433/332406.

C..BLD. 81/4012.

C..DH.. 63/3125,64/3161,155/7735.

C..EV.. 118/5875.

C..HR.. 6/277,6/278,65/3236,117/5847,166/8283,170/8500.

C..ML..196/8120, 687/28186,706/28822,711/29006.

DH.H.. 27/3.

DH.İD..50/16,52/11,77/9.

DH.EUM.5.Şb 43/30,67/20.

DH.EUM.MH.. 244/126.

DH.EUM:SSM. 26/10.

DH.MKT.

349/37,394/35,396/16,426/63,677/1,924/1,2120/78,2175/16,2175/50,2210/68,2441/70,2572/102.

DH.MB..HPS.M.. 10/50.

DH.MUİ. 53/34.

DH.ŞFR. 450/29,592/157.

DH.SN..THR. 33/66,66/51.

HAT 37/1860,193/9542,626/30954,815/37271,1418/57993.

HR.MKT.46/78,286/68,364/55,367/99.

HR.TH..162/59,344/31,371/53.

HR.SYS. 4/1,1955/44.

İ..DH.. 235/14166,1022/80554,1249/97926.

İ..HR.. 45/2098.

İ..HUS. 24/40,24/44.

İ..MMS. 35/1453.

İ..MVL. 347/15045.

MV. 163/36,187/65,196/131,185/27,199/139,201/62.

MVL 88/78,216/1,340/85,368/11,368/109,368/113,379/129,487/92,506/31,519/48,520/51,524/41

ŞD. 34/14,2253/21,2401/23,2417/32.

Y..A...HUS. 296/94.

Y..MTV. 225/36.

Y..PRK.ASK. 13/16.

Y..PRK.AZJ. 1/72.

Y..PRK.BŞK. 15/72,65/111.

Y.PRK.SH.. 4/17.

ZB. 492/55,

3 Ulema-Meşayih- Dervişler ile İlgili Belgeler

A.AMD. 41/86.

A.DVN. 17/48,165/67,171/93,175/53,179/20.

A.DVN.MHM. 22/86.

A.DVNSMHM.d.. 2/1332,4/2143.

AE.SABH.I.. 308/20660.

AE.SMHD.I. 51/3093,56/3482,159/11986,255/20826.

AE.SMHD.II. 71/5262.

AE.SMST.III 3/182.

AE.SOSM.III 15/1028,91/6992.

AE.SSLM.III 181/10834,206/12278.

A.M.. 23/1.

A.MKT. 4/2,6/74,7/62,17/63,29/29,78/6,82/84,85/45,134/38,136/43,139/17,156/43,219/45,

A.MKT.DV..153/16,154/58,158/22,162/51,178/11.

A.MKT.MHM. 95/52,306/62,128/40,133/18,134/93,157/52,462/24,481/46,497/15,499/21.

A.MKT.MVL. 5/75.

A.MKT.NZD.

77/42,193/58,200/88,330/27,344/80,354/37,370/44,372/97,373/58,376/99,378/10,402/28,409/
93,410/24,415/43,418/85.

A.MKT.UM..36/100,131/45,188/48,296/22,334/25,363/1,399/11,406/74,456/59,465/68,468/38,486/21,
493/33,494/35,506/71,543/56,549/92,549/93,549/94,549/95,549/96,549/97,568/53.

BEO

276/20638,399/29895,442/33127,555/41623,789/59165,855/64105,864/64732,871/65273,994/74498,2598/194801,3776/283195,3927/294460,

C..AS.. 152/6728,926/40066.

C..BLD. 93/4645.

C..DH.. 30/1497.

C.EV..19/912,89/4417,131/6538,136/6781,159/7914,167/8326,171/8528,206/10287,254/12964,294/14966,350/17757,408/20661,439/22213,485/24544,602/30390.

C..MF.. 50/2490,91/4512,108/5368,135/6749.

C..ML.. 46/2147,381/15645.

C..SM.. 176/8827.

DH.EUM.2.Şb 4/3.

DH.H.. 9/19.

DH.İD..102/40,105/38.

DH.MKT.

21/25,74/41,261/51,394/35,396/16,543/13,626/4,825/13,841/30,1033/25,1121/44,1141/45,1239/84,1242/8,1372/26,1403/96,1414/41,1470/12,1470/62,1470/98,1492/58,1509/43,1511/38,1613/54,1720/14,1849/6,1956/79,2035/51,2146/24,2290/10,2435/45,2443/95,2647/83,2649/60,2806/26.

DH.MUİ. 53/29.

DH.ŞFR 480/139.

EV.d.. 21226.

HAT 666/32429,671/32789,1351/52786,1512/29,1622/32,1626/8.

HR.MKT. 81/23,331/25.

HR.TO..490/100,493/76.

İ..DH.. 32/1501,40/1872,108/5483,115/5839,144/7447,398/26320,506/34440,946/74886,1144/89240.

İE.EV..40/4594, 62/6749,68/7344.

İ..HR.. 20/975,20/980,

İ..ML.. 13/33.

İ..MVL. 121/3068,179/5370,203/6455,308/12751,466/21101,509/87,521/23450.

İ..ŞD.. 20/853.

MAD.d..8547,13808,13956,14281.

MFB 963.

MF.MKT. 369/29,470/10.

MV. 31/68.

MVL98/35,130/39,130/85,131/24,189/100,368/11,368/109,368/113,379/66,390/18,421/19482/53,483/
11,726/33,762/79,773/75,779/75,843/34,845/3,852/19,864/49,866/72,867/88,872/80,873/31,8
73/86,874/12,874/87,875/28,878/99,879/6,

ŞD. 284/18,303/8,456/11,1338/17,1338/19,1338/27,1338/36,1339/23,2858/562921/55.

Y..EE.. 3/4.

Y..MTV. 201/90.

Y..PRK.AZJ. 9/111.

Y..PRK.MŞ.. 5/93.

Y..PRK.UM.. 21/72.

4 Buharalı Muhacirler ve İskânları ile İlgili Belgeler

AE.SSLM.III 76/4603.

AE.SMHD.II. 57/3852.

A.MKT. 65/32,167/85,218/60.

A.MKT.MHM.4/95,43/56,100/73,504/1, 524/14,525/27,527/35,528/3.

A.MKT.MVL 5/75.

A.MKT.NZD. 13/62,35/29,40/7,217/1,372/2.

A.MKT.UM..12/39,406/52,500/98.

BEO

4207/315457,4571/342798,4599/344878,4620/346426,578/43286,894/67015,902/67589,995/
74564,1064/79763,1078/80785,1425/106870,1444/108233,1546/115939,1573/117939,2942/2
20595,3308/248092,3423/256719.

DH.H... 64/71.

DH.EUM.ECB. 2/18,5/24,6/48,29/17.

DH.EUM.1.Şb 4/13.

DH.EUM.2.Şb 6/42.

DH.EUM.4.Şb 17/21.

DH.EUM.5.Şb 42/11,74/19.

DH.EUM.THR. 17/5,29/60,53/28,74/38.

DH.İD..61/23.

DH.İ.UM 19/1,22/43,29/29,29/45,42/3.

DH.İ.UM.EK. 5/141,15/52.

DH.MKT.21/25,242/26,378/45,1024/60,1035/23,1163/34,1864/116,1881/17,1911/84,1961/81,2101/12
6,2163/48,2181/40,2178/66,2185/97,2196/22,2207/19,2233/56,2237/23,2268/56,2269/69,228
5/48,2287/65,2296/143,2301/90,2305/13,2309/101,2318/82,2399/14,2481/107,2500/49,2563/
120,2570/122,2573/43,2592/13,2670/36.

DH.SN..THR. 40/14,40/70,41/55,74/38,83/1,88/81,89/43.

DH.ŞFR. 250/55.

DH.UMVM 125/11.

HAT 546/26965,1425/58324.

HR.H...606/7.

HR.İD..4/19,46/4,57/18,60/21,99/43,2058/72,2058/95,2106/49,2106/50,2108/10.

HR.İM.. 246/84.

HR.MKT. 244/15,348/88.

HR.HMŞ.İŞO. 44/1,206/25,206/29,207/14,207/28,207/33,207/43,207/56,207/57,213/35.

HR.SFR.1.. 17/64.

HR.SYS. 1304/2,1909/66,1909/70.

HR.TH..288/65,290/47,313/16.

HR.TO..365/86,539/30.

HR.UHM. 23/53,124/51.

İ..DH..

11/523,21/1023,247/15034,357/23603,395/26139,890/70878,1318/68,1343/23,1365/4.

İ..MMS. 23/1003.

İ..MVL. 405/17572.

İ..EV.. 26/14.

MAD.d.. 12355.

MV. 40/59,82/57109/107,112/67,212/210.

MVL 164/101,394/105,402/100,490/78,514/14,539/20,652/36.

ŞD. 37/27,40/3,357/21,362/13,1282/23,2142/23,2233/8,2505/15,2683/62,2842/13.

Y.PRK.A... 14/61.

Y..PRK.UM.. 5/63,21/72.

ZB. 1/88,3/4,3/5.

5 Özbek Tekke ve Dergahları

A.AMD. 41/86.

A.MKT.MHM. 395/8.

A.MKT.NZD. 221/72,362/77.

A.MKT.UM.. 188/48.

BEO

755/56612,1202/90103,1222/91591,1319/98905,1398/104833,1422/106612,1450/108698,1471/11026
2,4711/353297.

DH.EUM.ECB. 20/12.
DH.EUM.5.Şb. 64/16.
DH.EUM.SSM. 23/70.
DH.MKT. 1027/35.
EV.BRT. 124/28,124/29.
HR.SYS. 411/30.
HR.İD..60/10,103/70.
HR.TO..517/37,539/30.
İ..DH.. 88/4381.
İ..HUS. 68/113.
İ..ML.. 35/12.
MF.MKT. 3/75.
MVL 421/19,539/23,549/91.
ŞD. 91/5,151/14,152/14,3174/26.
Y..MTV. 63/120.
Y..PRK.ZB.. 26/41.
ZB. 4/38,118/34.

6 Özbeklerle İlgili Adli İşlemler

A.DVN 108/19,175/53,176/84,177/59.
A.MKT. 53/20.
A.DVNSMHM.d.. 3/471,26/806,72/111.
A.MKT.DV.. 3/84,46/72,211/61.
A.MKT.MHM. 336/17.
A.MKT.MVL. 81/100,109/13,109/39,139/22.
A.MKT.NZD. 384/91.
A.MKT.UM..335/81,369/41,501/99,563/98.
BEO 4451/333802.
C..EV.. 1/5.
C..ZB.. 4/186.
DH.EUM.EMN. 49/3.
DH.EUM.KADL 1/26,12/3,16/43.
DH.EUM.SSM. 34/23.
DH.EUM.THR. 107/48.

DH.MB..HPS. 115/55.
 DH.MKT. 1276/20,2277/34,2598/25,
 HAT 503/24735.
 HR.HMŞ.İŞO. 44/2,44/3,177/34.
 HR.MKT. 241/70.
 HR.SFR.1.. 20/88.
 HR.TH.. 152/22.
 HR.TO.. 86/94.
 HR.UHM.52/8, 62/39.
 İ..MVL. 313/13109.
 MVL 380/66,606/44,612/25,751/101,839/115,840/39,846/66.
 ŞD. 298/1,2786/60,2823/26,3055/47.
 ZB. 618/143.

7 Buhara Emirinin Rusya Seyahati

HR.SFR.1.. 84/73,84/77,84/88,86/62,87/7,87/21,87/24,87/41.
 HR.SYS. 1312/38,1314/5,1314/8,1365/48,1368/22,1368/23.
 HR.TO. 93/80,93/83,93/97,348/22,348/66,348/93,348/99,348/107,348/113,348/116.
 Y..A..HUS. 268/134,269/122,270/48,271/81,272/16,272/116,312/50.

8 Kitaplar ile İlgili Belgeler

C..HR.. 10/497.
 HAT 276/16200,753/35533,781/36546,781/36581.
 İ..ŞD.. 32/1580.
 MAD.d.. 9279.
 MF.MKT. 587/29,747/14,875/25,890/60,914/62.

9 Buharalı Memurlar

DH.SAİDd..5/399,11/433,15/275,19/247,55/103,55/305,61/18,61/58,61/251,61/397,65/493,89/371,93/
 247,111/89,144/13,157/289,157/455,164/249,164/475,176/333.

10 Hicaz ve Türkistan Demiryolları

BEO 63/4670,312/23361,357/26729,1629/122123.
 HR.TH..253/1,253/9.

HR.TO..348/24,348/65.

HR.SYS. 1364/79.

İ.HUS. 87/61.

Y..EE.. 53/95.

Y.PRK.MŞ.. 7/34.

Y..PRK.TKM. 17/7.

11 Tüccar ve Ticaret ile İlgili Belgeler

A.MKT.MHM. 452/60,635/8,

DH.H 27/17.

DH.TMIK.M.. 220/12.

HR.İD.. 1/54.

HR.MKT. 286/86.

HR.SFR.1... 8/2,10/10,10/11,10/15,10/26,13/39,14/71,16/84,16/100,35/53,35/54.

HR.SFR.3... 126/76.

HR.SYS. 1362/60,1362/61,1949/57,1956/23.

HR.TO..446/41,447/75,448/58,494/5.

MAD.d.. 9264,11180.

12 Çeşitli Konulardaki Belgeler

A.DVNSMHM.d..26/89.

A.MKT. 15/40,16/97,20/53.

A.MKT.DV.. 3/24.

A.MKT.UM..476/65,479/20,495/30,500/16,520/52,520/54,520/59,520/60,520/61,529/12,529/13,529/14,529/15,536/78,536/79,549/65,549/66,549/67.

BEO 478/35814,690/51677,1168/87534,2524/189232.

C..HR.. 16/79,97/4846,175/8714.

C..ML.. 18/818.

DH.H.. 50/7.

DH.MKT. 1388/113.

DH.ŞFR. 62/244,579/57.

HAT

3/92,175/7617,175/7618,175/7619,175/7620,175/7621,175/7622,536/26345,735/34869,781/36577,1664/94.

HR.HMŞ.İŞO. 183/13.

HR.İD..53/91,2074/39,2074/40,2074/41,2074/42.

HR.SFR.1... 19/10,19/19,59/3,93/21,105/26.

HR.SFR.3... 254/53.

HR.SYS.4/8,183/6,216/23,788/2,969/96,1320/20,1364/103,2334/44,2337/9,2637/46,2945/79,2980/26.

HR.TH..259/63,260/58.

HR.TO..101/40,275/67,449/31,536/75.

İ.HR.. 8/388,8/391,17/847,23/1097,24/1104.

İ.MMS. 36/1510.

MAD.d.. 9060,10405,10462,10728.

MVL 472/66,476/9,510/89.

TS.MA.d 10065,2426,2430.

Y..A..HUS. 215/42,290/83,390/73,391/86.

Y..MTV. 161/140.

Y..PRK.ASK. 29/9.

Y..PRK.EŞA. 11/46,13/14.

Y..PRK.HR.. 1/16,5/81,8/16.

Y..PRK.SGE. 5/107.

Y..PRK.TKM. 7/89,15/11,26/7,44/52.

ZB. 3/11,3/24,3/33.

B- Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Arat Reşid Rahmeti (1939), "Fatih Sultan Mehmed'in Yarıltığı" *Türkiyat Mecmuası*, VI.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2004), *Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri (XVI-XX. Yüzyıllar)*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Saray Mehmet (1994), *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler(1775-1875)*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.